

Inleiding

Een filosofe zei een tijd geleden dat ze in haar lessen filosofie aan de universiteit enkel nog teksten van gevestigde denkers behandelde. ‘Er is niets nieuws meer, er wordt niet meer ‘nieuw’ gedacht, alles is al gezegd.’ Tegenspraak, hoewel ik pretendeer daar een expert in te zijn, had ik op dat moment niet paraat. Opvallend was wel dat nog geen maand later haar nieuwste boek verscheen.

De Nederlands-Belgische filosoof Sam IJsseling begaf zich op een vergelijkbare positie vanuit een ander argument, namelijk dat sinds de uitvinding van het schrift taal zijn betekenissen heeft aangenomen en dat we ons in en met het alreeds betekende pogen uit te drukken. Op een vraag of hij veel wijzer was geworden door het denken, geeft IJsseling een interessant antwoord, wat als leitmotiv van deze bundel zou kunnen dienen:

Als u mij vraagt of ik nu echt veel wijzer ben geworden, dan is het antwoord: nou nee, dat denk ik niet. (...), mogelijk wat geleerder omdat ik veel gelezen heb. (...). Ik bedoel daarmee: de wetenschap kan ons niet zeggen hoe we moeten leven. De echte antwoorden op problemen van leven en dood vind ik toch eerder in de kunst, of in de filosofie.¹

Een andere benadering vinden we terug bij Borges, die tijd en tekst samenbrengt in de metaforische uitspraak ‘de tijd als corrector van drukproeven’:

Als de tijd de betekenis van teksten veranderde zodat iedere lezer een andere betekenis uit dezelfde reeks woorden kon halen, dan gold in zekere zin dat een lezer de betekenis van iedere willekeurige tekst kon verzinnen.

De teksten en bijdragen in deze bundel worden gebracht in een bepaalde tijdsgeest en verwoord in de context van wat die tijd voorschrijft.

De afgelopen jaren heeft directiviteit plaatsgemaakt voor procesgerichtheid, en de oorspronkelijke diagnostische houding is vervangen door

---

1 Interview Joël De Ceulaer met Sam IJsseling, zomer 2011 voor *Knack*. Opnieuw gepubliceerd: *Knack*, 14 mei 2015.

procesdiagnostiek en weg van probleemgesatureerde verhalen. Cliënten krijgen opnieuw een plaats als deskundigen, zoals ook de therapeut opnieuw zijn deskundigheid uitwisselt in een ‘conversationele context’, een ‘dialogicaliteit’ zoals Bakhtin het noemt. We hanteren nieuwe woorden zoals het idee van Tom Anderson ‘witness practices’.

Het belang dat in systeempsychotherapie gehecht wordt aan de kwaliteit, ambachtelijkheid en werkzaamheid van de therapeutische relatie, die gekenmerkt wordt door conversatie, empathie, een hoge graad van echtheid en persoonlijke aanwezigheid van de therapeut en een accepterende, wederkerige werkrelatie, is groot.

10

Lynn Hoffman (2007) pleit er ook voor dat het belangrijk is te respecteren dat nieuwe stijlen en teksten gemaakt zijn van allerlei stukken geschiedenis, herinneringen en kennis. Ik denk hierbij ook aan het begrip intertekstualiteit (Derrida): alle teksten zijn gemaakt uit vorige teksten. Oude teksten zitten vervat in nieuwe door ze opnieuw en nog eens in het daglicht te stellen.

In de jaren '70, toen ik zelf in Amsterdam filosofie en geschiedenis studeerde in een ‘na '68 revolutionair rumoer’, was er een explosie aan nieuwe inzichten in ‘hoe te leven, welke maatschappij willen we, wat is rechtvaardigheid toen en nu?’. Hoewel psychologie en psychotherapie niet tot mijn studiegebied hoorden, kwam via Foucault (disciplineren van het menselijk lichaam), Rorty (denker van het einde van de filosofie), Habermas (koppeling psychologische inzichten in functie van de maatschappelijke, sociologische en filosofische betekenis van ‘kommunikationspathologie’), en Lyotard (einde van de grote verhalen) het psychologisch denken op mijn bord. Ik las met rode oortjes Basaglia, Jervis en Bopp, ‘Irrenoffensive’ (een antipsychiatrische beweging in Berlijn) waar het kunnen leven in en denken van een samenleving ontvankelijk voor ‘het andere’, de rode draad vormde.

Is er nieuws onder de zon? Bewegen we in cycli? Komen oude vragen terug op onze agenda? Zo ja, waar ontstaat deze herbeleving? Of, en misschien beter gezegd, blijven bepaalde vragen levenslang zinderen tussen ons en vinden ze steeds een nieuw accent in tijdelijke oplossingen?

Vandaag zetten boegbeelden als Dirk De Wachter en Paul Verhaeghe de trend, om de mens opnieuw in het centrum van een leefbare samenleving ‘te denken’ waarin ongelukkig zijn, verschil, afwijking geen uitzondering kan en mag zijn maar juist een toevoeging ingebed in het leven. Bovendien zetten zij ‘het ziek zijn aan de maatschappij’ niet als een afwijking neer, wél als een terechte, impliciete kritiek aan een dominant (neoliberaal, techno-economisch bepaald, institutioneel rigide, diagnostisch etc...) systeem. In hun

analyses brengen zij niet alleen verschillende denksystemen samen, ook de kunsten als ons historische en culturele erfgoed zetten hun visies over deze tijd kracht bij.

In teksten kan dit geordend weergegeven worden, de inspiratiebron ligt echter in de therapeutische ruimte die lokaal en rizomatisch is, 'een pre-individueel kluwen waarin allerlei onverwachte verschuivingen en gedeeltelijke overlappingsen' gebeuren. Een rizoom, een begrip geïntroduceerd door de Franse filosoof Deleuze (1968), is vergelijkbaar met een diep wortelstelsel van een boom. De evolutiebioloog Lewontin verwijst naar hoe het wortelstelsel van een boom de grond waarin deze wortelt omvormt tot een biotoop die geschikt is voor de boom om in te groeien (Lewontin, 1994, pp. 138). Of we kunnen de vergelijking doortrekken naar de therapeutische ruimte als een soort heterotopie (Foucault, 1968): het samenkomen van meerdere, onuitgesproken verhalen en realiteiten die ondergronds resoneren en schreeuwen om gehoord te worden. Het rizoom, wortelstelsel en heterotopie zijn prachtige metaforen die zichtbaarheid geven aan de onderliggende factoren die cliënten samen met de therapeut verkennen, gezegd dan wel ongezegd, en die mede bepalen hoe die persoon, personen, familie en netwerk zich verder oriënteren, bewegen in een bepaalde context en deze mogelijk veranderen door ze naar hun leefbare hand te zetten.

Deze teksten leggen de therapeutische ruimte open: zowel in de evolutie die deze ruimte heeft doorgemaakt alsook in de opsplitsing ervan naargelang het neoliberale maatschappelijk model zich vanaf de jaren '80 geleidelijk ging verankeren. Hiermee bedoel ik dat effectmeting en betaalbaarheid van het 'behandelen' van menselijk lijden veel aan terrein gewonnen heeft ten koste van de exploratie van hoe dat lijden in zijn multipele contexten begrepen kan worden, in de eerste plaats door de drager van dat leed zelf. In 'Het verkeerde juiste moment' illustreert de auteur hoezeer een dominant discours de levensloop van een willekeurig persoon kan bepalen, hoe een diagnostisch kader zich legitimeert aan een bepaalde, op dat moment dominante visie, en hoe uiteindelijk de persoon zelf eindverantwoordelijk is in hoe zij/hij in samenwerking met de therapeut haar/zijn leven samen leest.

Nu we inmiddels in een tijd leven 'na de absolute waarheid' (post-truth) en mensen massaal op hun eigen verantwoordelijkheden worden gewezen, de democratische instellingen wankelen en de illusie om één zaligmakend perspectief te vinden verdrongen is, wordt de therapeutische ruimte des te belangrijker als een horizontaal geordende ruimte. Zowel cliënt als therapeut oriënteren zich vanuit hun deskundigheid rond de vraagstellingen en reflecties en verlaten deze ruimte met een vernieuwd perspectief.

De nu volgende teksten zijn actueel. De auteur wil zoals hij het zegt ‘achteruit veranderen’ in het heden en in navolging van Lyotard zijn begrip van ‘durcharbeiten’ serieus nemen. Een tijdsspanne overschrijden. Zij schetsen meerdere inzichten in de cliënt-therapeutrelatie over de jaren tot nu. Teksten die affiniteit hebben met inzichten uit de filosofie, beeldende en schrijvende kunst en uiteraard psychologie en systeempsychotherapie. Ten slotte getuigen zijn gedichten na ieder hoofdstuk van zijn relationeel poëtisch inzicht.

Suzan Langenberg
Augustus 2020